

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті аналізується втілення особливостей комунікативного методу навчання у процесі роботи над посібником «Вступний курс російської мови» для студентів-іноземців. Представлені в підручнику матеріали мають країнознавчий характер. Тематико-ситуативний принцип відбору та організації навчального матеріалу, комплексна подача лінгвістичних одиниць сприяють формуванню та розвитку навичок і вмінь усіх видів мовленнєвої діяльності: говоріння, аудіювання, читання та письма. Посібник вдало поєднує системну подачу матеріалу та принцип активної комунікативності.

Ключові слова: принцип комунікативності, комунікативні потреби, країнознавство, навички й уміння говоріння, аудіювання, читання та письма, мовленнєві зразки, лінгвістичні одиниці, практична спрямованість.

Постановка проблеми. Глобальні зміни в суспільстві, вихід України у європейський та світовий простір потребують перегляду та осучаснення змісту й методів викладання іноземних мов, зокрема російської як іноземної.

Методи навчання мови тісно пов'язані з психологією, яка вивчає процеси й механізми навчальної діяльності, досліджує оптимальні, найбільш ефективні шляхи засвоєння лінгвістичних знань, формування навичок і вмінь [3, 11].

Інноваційний підхід дозволяє реалізувати основні цілі навчання – формування комунікативної компетенції студентів і виховання толерантності в мультикультурному суспільстві. Викладання російської мови як іноземної на сучасному етапі спирається на методи та прийоми, які визначають шляхи та способи оволодіння мовою, тобто сприяють ефективному навчанню [4, 47]. При такому підході в центрі системи знаходиться учень як суб'єкт навчальної діяльності, тому передбачається максимальне урахування його індивідуально-психологічних, вікових і національних особливостей, посилення уваги до створення та підтримки в студентів потреби у спілкуванні й засвоєнні індивідуально значущої та культурно цінної інформації [5, 24].

Аналіз актуальних досліджень. Характерною рисою останніх десятиліть є домінування комунікативного підходу до навчання іноземних мов. Мета комунікативного навчання – оволодіння студентами, які вивчають іноземну мову, комунікативною компетенцією, що дозволяє практично реалізовувати засвоєні ними вміння та навички для успішного вирішення комунікативних завдань. Такий підхід забезпечує найбільшу ефективність занять з настановою на практичне оволодіння мовою як засобом спілкування.

Комунікативний метод виник у Великій Британії в 60-70 роках ХХ століття. Такий підхід розвивався на основі ідей комунікативної

лінгвістики, психології та теорії діяльності (Л. С. Бархударов, Й. М. Берман, В. О. Артемов, П. Б. Гурвич, О. О. Леонтьєв, І. О. Зимня, І. П. Сусов). Комунікативний метод активно розробляли як зарубіжні, так і вітчизняні науковці (Є. І. Пассов, Ф. Н. Гоноболін, П. Б. Гурвич, В. В. Нікандров, Б. Д. Паригін, К. К. Платонов, С. Ф. Шатілов та ін.). Аналіз досліджень показує, що проблемам комунікативного підходу приділяється значна увага. Проте в педагогічній теорії та практиці питання щодо організації комунікативно-орієнтованого навчання іноземної мови вивчені ще недостатньо.

Оскільки суспільство постійно знаходиться в стані еволюції, змінюються його потреби та запити, відбуваються реформи в системі освіти, проблема пошуку найбільш ефективних методів навчання є завжди актуальною.

Метою статті є аналіз практичного втілення особливостей комунікативного методу навчання у процесі роботи над підручником з російської мови як іноземної.

Методи дослідження: аналітико-описовий, функціональний.

Виклад основного матеріалу. Основною метою викладання будь-якої іноземної мови є навчання спілкування мовою, що вивчається. Процес навчання російської мови як іноземної – це процес спільної діяльності викладача та учня. За словами А. М. Щукіна, «... навчання іноземної мови, зокрема, російської мови як іноземної, – дуже складний і багатоаспектний процес, і, випускаючи з уваги будь-які його компоненти, ми тим самим прирікаємо навчання на неуспіх» [7, 7].

Для того, щоб процес навчання був успішним, викладач повинен мати методичні знання, уміння використовувати ці знання й реалізовувати прийняте рішення на практиці. Учитель шукає таких шляхів, засобів, за допомогою яких навчання буде ефективним і корисним для кожного учня. Як писав С. Ф. Шатілов, «...методика повинна мати у своєму розпорядженні все розмаїття прийомів, засобів і видів роботи, бути гнучкою та диференційованою, враховувати всі фактори, що впливають на успішність навчання» [6, 50].

Особливість комунікативного підходу полягає в подібності процесу навчання до реального спілкування. Володіння мовою як засобом спілкування передбачає створення таких умов, за якими засвоєння навчального матеріалу здійснювалося б природним шляхом, у процесі комунікації [3, 47].

З урахуванням особливостей комунікативного методу навчання на кафедрі мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету було розроблено навчальний посібник «Вступний курс російської мови» для студентів-іноземців підготовчих відділень [1].

Вступний курс складається з 18 уроків і умовно поділяється на два розділи: вступний фонетико-граматичний курс (уроки 1-10) і вступний

граматичний курс (уроки 11-18). Кожен урок закінчується словником і завданнями для самостійної роботи учнів (домашніми завданнями).

У підручнику велика кількість ілюстрацій (малюнків, фотографій), які служать засобом семантизації мовних одиниць, що вводяться на уроці, виконують роль зорової опори в загальній системі вправ, а також знайомлять студентів з реаліями країни і міста проживання.

У першому розділі відповідно до принципу комунікативності учні знайомляться з елементарними типами речень, побудованих на ретельно відібраному запасі слів і пов'язаних із ними темами й ситуаціями спілкування.

Автори посібника розробили систему фонетичних вправ, які дозволяють не тільки презентувати російські звуки, але й знімати труднощі при їх постановці й відтворенні. Протягом двох років ці вправи випробовувалися в інтернаціональних групах підготовчого відділення та просунутого етапу навчання (англомовний проект) і дали позитивний результат. Наведемо приклад вправ, які допомагають увести твердий приголосний звук [л]:

	гло -	кло	л	ол -	л
ло	- ло	го	ола	о - ол	
	глу -	клу	л	ул -	л
лу	- лу	гу	улу	у - ул	
	гла -	кла	л	ал -	л
ла	- ла	га	ала	а - ал	

У процесі постановки використовується поєднання [л] зі звуками-помічниками: задньоязиковими приголосними й голосними заднього ряду.

У вступному фонетико-граматичному курсі студенти також отримують уявлення про рід, число іменників, прикметників і присвійних займенників, початкові відомості про дієслово та граматико-функціональні значення деяких відмінків. Лексичне наповнення уроків відповідає комунікативним потребам іноземних учнів першого року навчання. Посібник передбачає різні способи семантизації нової лексики: засоби невербальної наочності (малюнки, фотографії) та вербальної (контекст, однослівний переклад).

Усі морфологічні форми подаються на синтаксичній основі та пред'являються студентам у вигляді мовленнєвих зразків, які служать мінімальною одиницею навчання. Мовленнєві зразки представлені в підручнику різними структурами простого та складного речень, а також діалогами. Наприклад:

– *Чей это учебник? – Это мой учебник.*

– *Сергей пишет рассказ.*

– *Где ваша книга? – В столе. – А тетрадь? – На столе.*

– *Почему ты не слушаешь русские передачи? – Потому что я ещё плохо знаю русский язык.*

У другому розділі розширюються відомості про прийменниково-відмінкову систему російської мови, дається поняття про видо-часові форми російського дієслова.

Уведення нового граматичного матеріалу відбувається за допомогою схем, малюнків, таблиць. Презентація граматики у вигляді таблиць виключає використання рідної мови учнів або мови-посередника, таблиці сприяють довільному й мимовільному запам'ятовуванню правил утворення форм і значень, які складають ту чи іншу категорію. Головне їх призначення – створити у свідомості учнів цілісне уявлення про мовне явище, що досліджується. Економічність, чіткість, можливість до швидкого їх сприйняття роблять таблиці незамінними при узагальненні граматичного матеріалу в комунікативно-орієнтованому навчанні.

Слід зазначити, що в таблицях за кожним закінченням у початковій формі закріплюється і заучується певна модель. Наприклад: ч.р. – *журнал, музей, санаторий, словарь*; ж.р. – *книга, семья, тетрадь, аудитория*; с.р. – *окно, море, здание*.

Модель дієслова, група, неправильне дієслово вказуються відповідно до розробленого на кафедрі мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету навчально-методичного посібника «Дієслівний зошит» [2]. Наприклад:

<i>читать</i> 1Е	<i>говорить</i> 2И	<i>писать</i> 3Е	<i>жить</i> НГ4
<i>я читаю</i>	<i>я говорю</i>	<i>я пишу</i>	<i>я живу</i>
<i>ты читаешь</i>	<i>ты говоришь</i>	<i>ты пишешь</i>	<i>ты живёшь</i>
<i>они читают</i>	<i>они говорят</i>	<i>они пишут</i>	<i>они живут</i>

Розподіл дієслів за моделями і групами значною мірою полегшує засвоєння важкої для іноземців теми «Відмінювання російських дієслів». Учні, спираючись на словник російських дієслів, де вказано модель і групу, можуть самостійно змінювати нове дієслово і правильно використовувати його в мові.

Навчальний посібник «Вступний курс російської мови» має комунікативну, практичну спрямованість, представлені в ньому матеріали мають країнознавчий характер. Принцип комунікативності забезпечується відбором мовного матеріалу, який формувався з урахуванням функціонування у сферах, що характеризують навчання та проживання студентів-іноземців в Україні, і організацією цього матеріалу в загальній системі ситуативних вправ. Кожен урок передбачає введення й активізацію граматичних структур, формування та розвиток певних навичок і вмій і будується за такою схемою: презентація нового матеріалу – тренувальні вправи (імітація, підстановка, трансформація) – комунікація.

Країнознавчий аспект підручника визначається характером включених до нього інформативних матеріалів: студенти вже на початковому етапі отримують відомості про Україну, про місто, у якому вони навчаються, а також уявлення про відповідну мовну поведінку в ситуаціях повсякденного спілкування в новому для них мовному середовищі.

Наприклад, текст з уроку 18, де презентується родовий відмінок іменників у сполученні з кількісними числівниками (скільки?):

Я студент-иностранец. Меня зовут Джон. Сейчас я живу в городе Сумы. Я уже немного знаю этот город. Сумы – это небольшой, но красивый и зелёный город. В Сумах несколько парков и много скверов.

Центр города – это Покровская площадь. Здесь находится красивый сквер. Тут очень любят отдыхать сумчане. Покровская площадь – это самая красивая и самая старая площадь в Сумах. А самый новый проспект – это проспект Лушпы. Здесь много магазинов, кафе.

В магазине «Книголюб» я купил книгу «Сумы и сумчане». Я прочитал её. Теперь я знаю, что в Сумах есть несколько вузов и колледжей, 29 школ. Сейчас я понимаю, почему мой украинский друг Виктор говорит, что Сумы – город студентов.

Я рад, что живу и учусь в Сумах.

Практична спрямованість забезпечується тематично-ситуативним принципом відбору та організації навчального матеріалу, комплексною подачею мовних одиниць, що сприяє виробленню і розвитку мовних навичок і вмінь. Деякі вправи, спрямовані на формування навичок говоріння, аудіювання, читання та письма, звернені до особистого досвіду самих студентів чи їх співрозмовників, наприклад: *Узнайте, где был Ваш друг вчера вечером.*

Зразок: – Алла, где ты была вчера вечером?

– Дома. Я читала текст, а потом учила новые слова.

Как вы познакомите своих товарищей с друзьями, к которым пришли в гости?

Зразок: – Здравствуй, Антон!

– Здравствуй, Саша! Познакомься, это мой брат Сергей.

– Очень приятно. А это мои друзья Марта и Джон. Они студенты.

Как Вы пригласите своего друга в гости? Не забудьте сказать ему, где Вы живёте.

Зразок: – Сергей, здравствуй!

– Здравствуй, Самир! Как ты живёшь? Как живут твои друзья?

– Спасибо, хорошо. А ты как живёшь?

– Тоже хорошо. Приходи сегодня вечером в гости. Ты знаешь, где я живу?

– Знаю. На проспекте Шевченко.

– Да, мой адрес: проспект Шевченко, 15, квартира 20.

Приходи!

– Спасибо.

У розділі «Матеріали для самостійної роботи студентів» теми «Я і моя сім'я», «Мій друг», «Моя група», «Гуртожиток – рідний дім студента»,

«У супермаркеті», «Навчання» розроблені з урахуванням ситуацій спілкування, необхідних для задоволення комунікативних потреб студентів-іноземців першого року навчання. Кожна тема містить тексти й діалоги. До текстів пропонуються різні завдання. Наприклад: поставте запитання до тексту та спитайте товариша; прочитайте текст і складіть розповідь про свою сім'ю, про свого друга, про свою групу. Ці завдання сприяють активізації вивчених лінгвістичних одиниць у мовленні.

Діалоги розділу моделюють реальні ситуації і допомагають учням практично реалізовувати засвоєні ними вміння й навички. Наприклад:

1. – *Ахмед, куда ты идёшь?*

– *В супермаркет.*

– *Что ты хочешь купить?*

– *Я хочу купить молоко и кефир.*

– *Купи мне, пожалуйста, сметану.*

– *Хорошо.*

2. – *Алло! Добрый день, Махмуд!*

– *Здравствуй, Самир!*

– *Скажи, пожалуйста, какие пары у нас завтра?*

– *Первая и вторая пары – черчение, а третья и четвёртая – русский язык.*

3. – *Хуссейн, какой у тебя результат по биологии?*

– *112 баллов.*

– *Ты сдал все контроли?*

– *Да, все.*

– *Какая тема была самая сложная?*

– *«Скелет и мышцы».*

У зв'язку з завданням інтенсифікації навчання в розділ уведено вправи, спрямовані на формування у студентів потенційного словника. Нова лексика в текстах і діалогах виділяється підкресленням і перекладається. До кожної теми надаються російські прислів'я з перекладом англійською, що значно поживляє сприйняття інформації студентами-іноземцями. Наприклад, до теми «Навчання» наводяться наступні прислів'я: *Без наук – как без рук. – No science is like no hands. На ошибках учатся. – One learns by his own mistakes.*

Особлива увага в посібнику приділяється формуванню та розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності. Лексико-граматичні явища подаються у зв'язному висловлюванні, що сприяє більш ефективному засвоєнню нового матеріалу (студент відпрацьовує мовні одиниці у фразах, мікротекстах, граматичних і лексичних вправах, діалогах, узагальнюючих текстах).

Підручник вдало поєднує системну подачу матеріалу та принцип комунікативності. Завдання посібника мають різноаспектний характер. Це дозволяє не тільки презентувати матеріал, але й формувати вміння

студентів ідентифікувати, осмислювати, систематизувати дидактичні одиниці, визначати послідовність мовно-розумових дій при виконанні тієї чи іншої інтелектуальної операції.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, структура навчального посібника, запропонована подача лінгвістичного матеріалу, система завдань і вправ, що враховує комунікативні потреби учнів, відповідають вимогам комунікативно-орієнтованого навчання й підвищують ефективність формування мовної компетенції іноземних студентів початкового етапу навчання. У статті розглянуто лише деякі особливості комунікативного підходу в процесі роботи над підручником для студентів-іноземців підготовчого відділення. Зазначимо, що подальші дослідження стосуватимуться інших прийомів і методів, які використовуються з метою підвищення рівня знань студентів у процесі вивчення іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вводный курс русского языка : учебное пособие / Т. О. Дегтярева [и др.] ; под. общ. ред. Т. О. Дегтяревой. – Сумы : СумГУ, 2013. – 316 с.
2. Глагольная тетрадь : для студ., изучающих русский язык как иностранный: учеб. пос. / О. Н. Волкова [и др.] ; под. общ. ред. О. Н. Волковой – Сумы : СумГУ, 2007. – 150 с.
3. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 165 с.
4. Митрофанова О. Д. В поисках новой парадигмы методики преподавания русского языка как иностранного / О. Д. Митрофанова // Русский язык в центре Европы. – 2000. – № 2. – С. 45-52.
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
6. Шатилов С. Ф. О создании рациональной методики обучения иностранным языкам в средней школе / С. Ф. Шатилов // Иностранный язык в школе. – 1990. – № 2. – С. 46-50.
7. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного / А. Н. Щукин. – М. : Высшая школа, 2003. – 334 с.

РЕЗЮМЕ

Дегтярева Т., Скварча О. Реализация коммуникативно-ориентированного подхода при обучении иностранных студентов русскому языку.

В статье анализируется реализация особенностей коммуникативного метода обучения при создании учебного пособия «Вводный курс русского языка» для студентов-иностранцев. Представленные в учебнике материалы носят страноведческий характер. Тематико-ситуативный принцип отбора и организации учебного материала, комплексная подача лингвистических единиц способствуют выработке и развитию навыков и умений в говорении, аудировании, чтении и письме. Пособие удачно соединяет системную подачу материала и принцип активной коммуникативности.

Ключевые слова: принцип коммуникативности, коммуникативные потребности, страноведение, навыки и умения говорения, аудирования, чтения и письма, речевые образцы, лингвистические единицы, практическая направленность.

SUMMARY

Degtyaryova T., Skvarcha O. Implementation of the communication-oriented approach in teaching Russian to foreign students.

The article provides analysis of the practical implementation of the communicative method of teaching performed while working at the textbook 'Introductory Course of Russian for Foreign Students'.

The textbook 'Introductory Course of Russian' has the communicative, practical orientation, all the represented in the textbook materials are of the regional studies character. The communicativeness principle is implemented by means of both the selected language material which was compiled taking into account functioning in the spheres which characterize life and studies of foreign students in Ukraine, and organizing this material within the general system of contextual exercises.

The regional studies aspect of the textbook is defined by the character of the contained informative materials: even on the early stages students are getting information about Ukraine and the city where they are studying, as well as they are getting the idea of the corresponding speech behaviour in everyday communication in the new verbal environment.

Practical orientation is achieved by the contextual principle of teaching material selection and organization, complex presentation of language units which contributes to the development of speech habits. Certain exercises which are aimed at developing skills and proficiency in talking, listening, reading and writing address personal experience of the students themselves or their companions.

Special attention is paid to development of all types of speech activity. Lexical and grammar phenomena are introduced in the continuous speech which contributes to the more effective mastering of the new material (a student practices language units in phrases, microtexts, grammatical and lexical exercises, dialogues, generalizing texts).

The textbook structure as well as the suggested representation of the language material, system of tasks and exercises which takes into account communicative needs of the students, correspond to the requirements of the communication-oriented teaching and increases the effectiveness of creating speech competence by foreign students of the initial level of studying.

Key words: *communicativeness principle, communicative needs, regional studies, skills and proficiency in talking, listening, reading and writing, speech samples, linguistic units, practical orientation.*